

16. Fedorchenko A., Kotlovskiy A., Khaustov A. Nepriznannyy v svoym otechestve // *Aviatsiya i vremya*. – 1995. – №5. – S.2–15.

17. Fred Halliday Maxine Molyneux «Ethiopia's Revolution from Above» in MERIP Reports No.106 Horn of Africa: The Coming Storm. (Jun. 1982).

18. Gebru Tareke «The Ethiopia–Somalia War». – L., 2005.

Pospelov A. S., Candidate of Historical Sciences (Ph.D.), Associate Professor of the department modern history of Odessa I. I. Mechnikov National University (Ukraine, Odessa), andreas.pospelov@gmail.com

Yahovkin A. S., student of the Faculty of History and philosophy of Odessa I. I. Mechnikov National University (Ukraine, Odessa), antonyahovkin@gmail.com

The Ethiopian–Somali conflict of 1977–1978 and the role of the great countries in it

The issue of creating a sphere of influence in African countries, especially in Ethiopia and Somali by the USSR, The People's Republic of China, North Korea, Cuba, and the USA in the «Cold War» time is treated in the article. The methods of struggle among alliance partners and the system of influencing on them are shown. More attention is paid on participation of the given countries in local conflicts and on consequences of two socialistic countries political stand of in period between 1977–1978.

Keywords: Ogaden, Soviet Union, «Cold War», socialism, idea of the «Great Somali».

* * *

УДК 94(477)«19»:930.1(477)

Чумак С. І.,

кандидат історичних наук,
начальник факультету, Військова академія
(Україна, Одеса), Stanislav-258@ukr.net

Функціонування Генерального штабу СРСР в роки Другої світової війни за матеріалами збірників «Русский Архив. Великая Отечественная»

На основі ґрунтовного аналізу документів збірників «Русский Архив. Великая Отечественная» розглянуто функціонування Генерального штабу СРСР в роки Другої світової війни. На перших порах війни вище керівництво та особисто Й. Сталін недооцінювали значення Генерального штабу. Його становлення як основного плануючого, організуючого та керуючого органу Верховного Головнокомандування відбувалося вже в ході війни. Аналіз матеріалів збірників свідчать, що з часом головними в роботі Генерального штабу стали саме питання планування, підготовки та ведення стратегічних операцій. Важливими аспектами роботи Генерального Штабу в роки війни були: штабно-організаційна діяльність. Ефективність діяльності Генштабу залежали від оперативності ведення розвідки, а також від повноти, достовірності та своєчасності отримання розвідувальної інформації. Висвітлено успіхи та невдачі Генерального Штабу в плануванні та проведенні стратегічних операцій.

Ключові слова: Друга світова війна, «Русский Архив. Великая Отечественная», Генеральний Штаб.

В сучасному українському суспільстві як ніколи актуальна тема війни. Відомо, що під час війни першою страждає правда, адже всі ворогуючі сторони переходять на рамки військової пропаганди. Події Другої світової війни вже стали історією. В радянський час про неї було написано тисячі робіт: дослідницьких, мемуарних, публіцистичних, художніх. У них розкривається хід та значення бойових дій на радянсько–німецькому фронті, масштаби боротьби в тилу ворога, роль радянського тилу, патріотизм та героїзм на фронті та в тилу, вплив перемоги СРСР на подальші долі країн.

Проте період сталінізму, потім епоха застою та соціальних викривлень наклали відповідний відбиток і на літературу, і на історичні документи та джерела того

періоду. Аналіз опублікованих джерел та літератури про війну свідчить, що вони поряд зі значними досягненнями в усіх областях не позбавлені елементів тенденційності, яка проявлялась перш за все у підпорядкуванні історії політиці. Аж до розпаду СРСР історіографія та джерелознавство війни протягом всього свого існування контролювалася згори, Центральним Комітетом КППС, і фактично була галуззю партійної пропаганди.

Опублікована в роки війни історична література носила в основному оперативний, публіцистичний характер. Вона узагальнювала значний фактичний матеріал, але її джерелознавча база була дуже обмежена, що негативно позначалося на глибині досліджень. Але вже на тому етапі формувалися концепції, закладалися військово–політичні, економічні та загальноісторичні оцінки. Їх основою служили виступи та накази Й. Сталіна. Із закінченням війни обсяг історичної літератури про Велику Вітчизняну війну збільшився. Це були головним чином книги та статті про окремі операції і битви, насамперед про Московську та Сталінградську.

У викривленні історіографії війни, в інтерпретації і осмисленні подій 1941–1945 рр. брав особисту участь Й. Сталін. Його праця «О Великой Отечественной войне Советского Союза» [4], що видавалася в 40–50-х роках масовими накладами, стала своєрідною хрестоматією з історії війни і по суті перетворилася на цитатник, на основі якого робились некоректні висновки й узагальнення дослідників.

Більшість архівних матеріалів лишались для дослідників закритими. Особливо це стосувалося документів вищих органів державного та військового керівництва. У цьому відношенні західні історики мали значні переваги перед радянськими. Вони могли вільно користуватися німецькими архівними матеріалами, які після війни опинилися у американців та на комерційній основі надавалися всім бажаним. Натомість в СРСР часом документи робили спеціально непридатними для розкриття історичної правди, приписами або замовчуванням ускладнюючи справжній стан справ [1, с. 185].

Із засудженням в 1956 р. культури Й. Сталіна в радянській історіографії настав новий етап. У перше десятиріччя після XX з'їзду КППС відбувалися відчутні зрушення, пошквалася науково–дослідницька практика. Та найважливіше, що поступово почалося звільнення від сталінської концепції війни, догматичних схем і штампів.

Однак справжній прорив у дослідженні війни стався після розпаду Радянського Союзу та ліквідації ідеологічного нагляду над історичною наукою з боку КППС. Логічно, що жодне історичне дослідження не можливе без ґрунтовної джерельної бази. Тому важливим кроком стала публікація великого масиву джерел з історії радянсько–німецької війни на сторінках багатотомного фундаментального видання «Русский Архив. Великая Отечественная». Аналіз вміщених у збірниках матеріалів відкриває шлях до виявлення особливостей будівництва радянських Збройних Сил, а також вивчення процесів по удосконаленню системи органів воєнно–політичного керівництва, які тривали у воєнні роки.

Ця тематика найбільш повно відображена у спеціальних збірниках, в яких містяться матеріали центральних партійно–державних органів: накази

народного комісара оборони, директиви Ставки та Генерального Штабу, документи головних політичних управлінь та органів управління тилом. Цінний масив документів та матеріалів міститься у збірниках, в яких публікуються видані у військовий час накази Народного комісара оборони СРСР.

Друга світова війна, була особливим станом радянського суспільства та потребувала кардинальної перебудови всіх сфер життя – політичної, економічної, воєнної, викликала необхідність перетворити країну в єдиний воєнний табір. Відповідно у роки війни зміни відбувались й у керівництві радянськими збройними силами. У цьому плані, документи та матеріали даних збірників особливо цінні, адже дозволяють дослідити механізми та основні напрямки діяльності вищих партійно–державних органів в умовах війни.

Метою нашої розвідки є аналіз матеріалів збірника «Русский Архив. Великая отечественная» які відображають функціонування Генерального штабу СРСР в роки радянсько–німецької війни.

Основним оперативним, робочим органом Ставки повинен був стати Генеральний штаб. Проте документи збірників вказують на той факт, що Й. Сталін на початку війни недооцінював його значення у керівництві фронтами, практично не спирався на нього, направляючи відповідальних працівників на фронт, щоб спинити наступ противника. В результаті це послаблювало цей важливий орган управління діючою армією, який у відповідальні моменти лишався недієздатним. Всі важливі рішення приймалися на найвищій інстанції без Генштабу.

Становлення Генерального штабу як основного плануючого, організуючого та керуючого органу Верховного Головнокомандування відбувалося вже в ході війни. В результаті проведеної реорганізації його структури, лішилися шість основних управлінь: оперативне, розвідувальне, військово–топографічне, облаштування оперативного тилу, будівництва укріплених районів, шифрувальне. У серпні 1941 р. було розроблено положення про Генеральний Штаб.

Документи збірників свідчать, поступово в роботі Генерального штабу центральне місце стали займати саме питання планування, підготовки та ведення стратегічних операцій. Їх задуми визначались за звичай за участю Ставки, начальника Генштабу, керівників оперативного та інших управлінь. Спочатку готувався загальний нарис плани майбутньої стратегічної операції, в якому визначалися її мета, завдання, ефективні способи дій військ. Прийнятий Ставкою, він ставав основою для майбутньої детальної розробки плану операції Генеральним Штабом. Ним здійснювалась величезна робота по розвідці противника, місцевості, оцінки можливостей сторін, визначались напрямки головного та допоміжного ударів, уточнювались вимоги військ у матеріально–технічних засобах.

Після утвердження плану Генштаб оформляв директиви Ставки на проведення операцій. У війська направлялися представники Ставки та Генштабу, які координували їх дії. Іноді, на особливо важливих ділянках фронту, Генштаб брав під свій контроль організацію взаємодії в оперативному і навіть тактичних ланцюгах.

Робота Генштабу забезпечувала встановлення чіткого режиму роботи та взаємодії зі Ставкою Верховного

Головнокомандування, суворой системи збору даних та оцінки обстановки, планування операцій, їх підготовки та ведення.

Як видно з документів, поточна стратегічна та оперативна обстановка у Генеральному штабі узагальнювалась та оцінювалась у чітко визначеному цілодобовому робочому циклі. Результати узагальнення доповідались Верховному головнокомандувачу, за звичай, тричі на добу: перший раз – о 10–11 годині по телефону начальника оперативного управління Генштабу, другий раз – вечером у 16–17 годин також по телефону начальника Генштабу або його заступника, і вночі – з 22–23 годин з виїздом начальника Генштабу та начальника оперативного управління в Ставку. Після підведення підсумків дня доповідались та підписувались директиви на подальші дії, розглядались прохання фронтів та вирішувались інші питання. Робота у Й. Сталіна за звичай завершувала о 5 годині ранку. Потім у Генштабі допрацьовувались питання, що виникали, а з 7 години починалась чергова доба збору даних та оцінки становища на фронтах.

Про всі різкі зміни обстановки Генеральний штаб доповідав негайно. Письмові бойові донесення у Ставку надавались тричі: два з них готувались на основі даних Генштабу, а третє являло собою узагальнені донесення фронтів. Одночасно готувались детальні мапи по кожному фронту та одна загальна. Ці мапи змінювались досить часто – фронтові – через два–три дні, а загальна – раз у п'ять–шість днів.

Був вироблений й своєрідний метод стратегічного планування. При розробці кожної чергової операції попередні пропозиції готувались представниками Ставки та Генерального штабу, а в окремих випадках й командуючими військами фронтів. Потім вони розглядались у Й. Сталіна за участі керівників Генерального штабу. Для уточнення розрахунків у Ставку за звичай викликали Г. Жукова та А. Василевського, у подальшому й начальника тилу Червоної Армії, командуючі родами військ, начальники головних управлінь Наркомату оборони.

По прийнятому рішенню у Генштабі уточнювався задум та готувався план операції, визначались завдання фронтів та флотів, авіації, партизанських сил. Планувались перегрупування військ, перегрупування резервів. Розроблялись питання взаємодії, бойового та матеріально–технічного забезпечення.

Завдання фронтам ставились у формі директив та окремих розпоряджень, які передавались в основному по технічним каналам зв'язку. У деяких випадках вони доводились особисто представниками Ставки з виїздом на фронти, ставили Верховним Головнокомандуючим або від його імені начальником Генерального штабу при переговорах по прямому проводу.

У встановлений час у Ставку за звичай викликались командуючі фронтами. У присутності Й. Сталіна, начальника Генерального Штабу, заступника Верховного Головнокомандуючого та деяких членів Державного комітету оборони розглядались підготовлені ними плани фронтових операцій, вносили необхідні уточнення та визначали терміни початку операцій.

Аналіз матеріалів вказує на те, що безпосередня підготовка операцій у перший період війни здійснювалась поспішно. Й. Сталін зазвичай підганяв Генштаб та

командуючих фронтами. У результаті, незважаючи на багаторазове перенесення встановлених термінів, доволі часто операції починались при неповній їх готовності та не приводили до бажаного успіху [3, с. 15].

З початком операцій Ставка Верховного Головнокомандування уважно стежила за їх розвитком, коли створювались кризові ситуації та виникала небезпека зриву поставлених завдань – активно втручалась у дії командування. Весь хід операції часто контролювався особисто Верховним Головнокомандуючим, Генштабом та представниками Ставки на фронтах. У разі невдач винуваті наказувались, здійснювались великі кадрові зміни.

За роки війни Генштаб або за його участю було розроблено понад 300 операцій фронтів та груп фронтів, з яких 50 відносились до стратегічних.

Ефективність діяльності Генштабу, його вплив на хід та результат подій на фронтах значно залежали від оперативності ведення розвідки, а також від повноти, достовірності та своєчасності отримання розвідувальної інформації. Тому організація та ведення розвідки в роки війни займали в роботі Генштабу виключно важливе місце. Як свідчать документи, на початку війни ця проблема вирішувалась важко через великі втрати, нанесені радянській агентурній розвідувальній мережі та активним заходам німецького командування з дезінформування. Це вимагало перебудови системи керівництва розвідкою. На деякий час розвідувальне управління навіть виводилося зі складу Генштабу, проте з квітня 1943 р. управління повернулося у ведення Генштабу, і мало займатися не лише військовою, але й агентурною розвідкою. Це позитивно вплинуло на якість планування кампаній та операцій, практичному втіленню в життя.

Однією з важливих аспектів роботи Генерального Штабу в роки війни – штатно-організаційна діяльність, якими займалися управління: організаційне, мобілізаційне та укомплектування військ. Як свідчать документи, тут була здійснена та ж помилка – у серпні 1941 р. ці управління були виведені з Генштабу та передані у підпорядкування Народного комісаріату оборони. Це порушило оперативність вирішення питань організації військ та пов'язування здійснюваних заходів з обстановкою. Лише наступного року, у квітні, при Генштабі було поновлено організаційне управління. З цього часу питання, пов'язані з організацією військ розглядались тільки в Генштабі. Документи збірників дозволяють простежити як розроблялись та уточнювались штати з'єднань, великих оперативних об'єднань всіх видів збройних сил та родів військ. Особливо великі організаційні зміни здійснювались у бронетанкових та механізованих військах, військах зв'язку, які спрямовувались, головним чином, на покращення управління ними у ході бойових дій.

Основним засобом, з допомогою якого Верховне Головнокомандування могло активно впливати на розвиток операцій, кампаній та хід війни в цілому, були стратегічні резерви. Тому їх створенню, підготовці та використанню і відновленню приділялась детальна увага. До обов'язків Генштабу належало визначати загальну потребу у резервах, строки та порядок їх створення. Ефективність використання великих резервів, що знаходились у віданні Ставки, залежала від

їх своєчасного та таємного перегрупування, чим також займався Генеральний Штаб. Ці процеси знайшли доволі повне відображення у документах збірників [2].

Також у віданні Генштабу знаходилась такі важливі сфери як будівництво та використання зміцнених районів та польових оборонних рубежів, облаштування оперативного тилу, роботи військово-топографічної та шифрувальної служб, організація та підтримка взаємодії з союзниками.

Негативно відбивалась на роботі Генштабу часта зміна його начальників (за роки війни Генеральний Штаб очолювали: Г. Жуков – до 20 липня 1941 р., Б. Шапошніков – до 11 травня 1942 р., А. Василевський – до 15 лютого 1942 р. і далі – А. Антонов) і особливо начальників основного його органу – оперативного управління (лише з початку війни до травня 1943 р. їх змінилось 8).

Як видно з документів, лише з осені 1943 р. нарешті виробився стиль роботи оперативного управління (за такими критеріями як плановість, оперативність, обґрунтованість та розрахунок), були визначені терміни доповідей начальнику Генштабу, Верховному Головнокомандуванню, представлення бойових донесень в Ставку.

У той же час документи збірника демонструють і те, що діяльність Генерального Штабу з кожним місяцем удосконалювалась, він прагнув дотримуватись ритму роботи, який диктувався війною. Про це свідчить безперервне підвищення його ролі в розробці планів кампаній та операцій, підготовці та використанні резервів, узгодженні зусиль фронтів.

Значною була роль Генштабу у підготовці та плануванні контрнаступу під Москвою. Особливо важливим було своєчасно сформувані резервні армії та таємно зосередити їх у важливих районах, організувати взаємодію між фронтами. Саме це, як видно з документів, і зумів вдало здійснити Генштаб. Хоча через припущені верхнім командуванням Червоною Армією серйозні прорахунки розвинути досягнуті результати не вдалося, а загальний наступ на всіх стратегічних напрямках був приречений на невдачу.

Вивчення документів та матеріалів збірників дозволяє стверджувати, що військове керівництво на початковому етапі війни не могло організувати чіткої роботи. Особливо яскраво це проявилось у недбалому ставленні до дій розвідувальних служб. Так, планом кампанії на літо 1942 р. намічались наступальні операції на всіх напрямках. Проте не були враховані обґрунтовані дані розвідки про підготовку головного удару німців на півдні. До того ж противнику вдалося достатньо правдоподібно та вміло організувати операцію з дезінформації радянських військ, яка включала підставні перегрупування та переміщення військ, штабів та командних пунктів у напрямку до Москви, тоді як відбувалась підготовка головної операції – на півдні. В результаті Генеральний штаб забезпечував зосередження основних сил на центральній ділянці радянсько-німецького фронту, що було серйозним прорахунком, а Південно-Західний, Південний та Кримський фронти зазнали поразки та значних втрат.

Але поступово, як видно з документів, Генеральний штаб як важливий орган, через який здійснювалося військово керівництво, набував досвіду, що проявилось вже під час планування стратегічних наступальних

операцій, які змінили хід Другої світової війни.

Так, з вересня 1942 р., після наради в Ставці, Генеральний штаб приступив до розробки задуму контрнаступу під Сталінградом. Для всебічного вивчення обстановки в районі бойових дій та уточнення багатьох деталей на Південно–Східний фронт особисто відбув керівник Генштабу А. Василевський, а на Сталінградський – Г. Жуков. Туди ж були направлені й групи оперативних працівників Генштабу.

Все це детально відображено у матеріалах збірників. Документи свідчать, що в ході підготовки операції Генеральному штабу вдалося створити потужні ударні угруповання на напрямках головних ударів фронтів при відсутності загальної переваги над противником в силах та засобах в районі Сталінграда.

Радянському військовому керівництву вдалося визначити вдалий момент переходу військ до контрнаступу, успішно були проведені заходи оперативного маскування, організована належна повітряна блокада оточеного противника.

У той же час, у плануванні та проведенні цієї великої операції були припущені серйозні прорахунки, які чітко можна простежити за матеріалами збірників. Так, однією з них було помилкове визначення чисельності оточених військ противника. Вона оцінювалась у 80–90 тис. чол., а фактично було оточено 330 тис. чол. тому спроба знищити їх у короткі терміни не мала успіху, ліквідація ворожого угруповання затягнулася. Це призвело до того, що на початку лютого війська, які розвивали наступ на захід були на підступах до Харкова, а армія Паулюса – тільки капітулювала у Сталінграді.

У ході подальших битв Генеральний штаб утвердився як професійний орган, здатний вирішувати складні завдання планування та проведення стратегічних операцій, показником високої оцінки його роботи було присвоєння його керівнику – А. Василевському у 1943 р. звання генерала, а потім маршала СРСР [2].

Отже, спочатку верховне радянське командування недооцінювало важливість Генерального штабу. Однак вже на наступних етапах війни радянське військове керівництво здійснювало все більш якісне планування операцій з урахуванням військово–політичних та економічних факторів, вміло вибираючи напрямки зосередження основних зусиль та нанесення головного удару, у зв'язку з чим створювались потужні угруповання військ та застосовувались більш ефективні способи бойових дій, приймалися дійові заходи до всебічного забезпечення фронтів всім необхідним та організації керівництва ними під час проведення операцій.

Наприклад, до підготовки бойових дій на літо та осінь 1944 р. Генеральний штаб приступив раніше. Здійснювались ретельні оперативно–стратегічні розрахунки, посилювались фронти, зосереджувались резерви, накопичувались матеріально–технічні засоби. З метою досягнення раптовості наступу наприкінці травня 1944 р. військам була направлена директива, яка вимагала проведення спеціальних заходів, із введення противника в оману відносно істинних намірів радянського командування. Проведена маскувальна акція не дозволила противнику своєчасно визначити напрямки вирішальних ударів Червоної Армії, тому всі свої сили він тримав на південно–західному напрямку до початку потужного наступу радянських військ в Білорусі.

В результаті правильних дій радянського військового керівництва літньо–осіння кампанія стала однією з найрезультативніших на східному фронті, в її ході були розгромлені всі стратегічні угруповання вермахту, що знаходились на радянсько–німецькому фронті, були звільнені майже всі радянські території, а також Румунія, Болгарія, значні частини Польщі, Чехословаччини, Угорщини.

Список використаних джерел

1. Баженов А. Н., Барсуков В. И. О документальной базе по истории Великой Отечественной войны // Новая и новейшая история. – 1992. – №5. – С.184–189.
2. Русский Архив: Великая Отечественная. Генеральный штаб в годы Великой Отечественной войны. 1941 г. – Т.23 (12–1). – М.: ТЕРРА, 1997. – 328 с.
3. Русский Архив: Великая Отечественная. Ставка ВГК. 1941 г. – Т.16 (5–1). – М.: ТЕРРА, 1996. – 448 с.
4. Сталин И. В. О Великой Отечественной Войне Советского Союза. 5–е изд. – М., 1953.

References

1. Bazhenov A. N., Barsukov V. I. O dokumental'noj baze po istorii Velikoj Otechestvennoj vojny // Novaya i novejšaya istoriya. – 1992. – №5. – S.184–189.
2. Russkij Arhiv: Velikaya Otechestvennaya. General'nyj shtab v gody Velikoj Otechestvennoj vojny. 1941 g. – T.23 (12–1). – M.: TERPA, 1997. – 328 s.
3. Russkij Arhiv: Velikaya Otechestvennaya. Stavka VGK. 1941 g. – T.16 (5–1). – M.: TERPA, 1996. – 448 s.
4. Stalin I. V. O Velikoj Otechestvennoj Vojne Sovetskogo Soyuza. 5–e izd. – M., 1953.

Chumak S. I., Candidate of Historical Sciences, Head of the Faculty, Military Academy (Ukraine, Odesa), Stanislav–258@ukr.net

Functioning of the General Staff of the USSR during the Second World War based on the archive collection «Russian Archive. The Great Patriotic War»

Based on a thorough analysis of the «Russian Archive. The Great Patriotic War» collection, the author gives a detailed review of the functioning of the General Staff of the USSR during the Second World War. During the first stages of the war, the Soviet political elites including Joseph Stalin himself underestimated the role of the General Staff. It has established itself as the main planning, organizing and managing organ of the Supreme Command took place in the course of the war. The analysis of the collection materials suggests that overtime the issues of planning, preparing and conducting military strategic operations became the main tasks of the General Staff. Other important aspect of the General Staff's work was staffing and organizational activity. Its effectiveness depended on the intelligence efficiency as well as completeness, timeliness and accuracy of the information received. Furthermore, the author highlights successes and failures of the General Staff regarding the matters of planning and organizing military strategic operations.

Keywords: Second World War, «Russian Archive. The Great Patriotic War», General Staff.

* * *

УДК 94:327.5(470+571):070

Ботіка Т. С.,

кандидат історичних наук, Одеська національна академія харчових технологій (Україна, Одеса),
btatiana654@gmail.com

АНГЛО–ФРАНЦУЗЬКА «СЕРДЕЧНА ЗГОДА» ЗА МАТЕРІАЛАМИ РОСІЙСЬКИХ ЧАСОПИСІВ ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Розкрито особливості міжнародних відносин початку ХХ ст. за оцінками російських часописів. Значна увага сконцентрована на підписанні англо–французької угоди 1904 р., що отримала назву Антанта.

Ключові слова: Велика Британія, Антанта, міжнародні відносини, угода, російські часописи.